

Yeryüzünün Lanetlileri: Ayrılığın İkonografisi Olarak ‘Beden’

“Ey Ruh! Geldiysen üç kez masaya vur!”

Zahir Mekânlar Ahir Yolcular

Psikoloji Disiplini, insanın kendini tehdit altında hissettiği zaman benliğini korumak için kullandığı ‘savunma mekanizmaları’ni tanımlar. Yansıtma, Yön Değiştirme, Bastırma, Kendine Yönelme vs. gibi başlıklar altında insan doğasının durum yönetme becerisini kuşkusuz bilimsel bir zeminde ele alır. Böylece, engellenme veya çatışma gibi kriz anlarında insanın bilinçsizce geliştirdiği öz-korumacı davranışlarını genel kabul gören bir bilimsellik ile gösterir. Ancak diğer taraftan, arzuları hedefe kilitlenirken durum yönetme becerisi, ya da kaçınma anlarında geliştirdiği manevralar ile insan zihnine, en bildik paradigma olan id-ego-ve süper ego denklemiyle bilimsel bir ayar vermeye de çalışılır. Bilimin akılsal olduğunu kabul edersek, buakılsal çıkarımların zihnin uyurgezer sessizliğine temas etmediğini söyleyebiliriz. Yani akli bilimin zihni rahatsız etmeden parmak ucunda gezindiğini söyleyebiliriz; çünkü zihin, id-ego-süper ego piramidinin ötesinde tözsel bir sorunsala işaret eder. Yani zihin içgüdülerin doğallığından bağımsız, aklın ukalalığından arınmış bir özgüllüktür.

Akl buraya ait iken zihin buralılığa yabancıdır, zihin akıl değildir yani. Akıl büyüyebilenken, zihin önsüz ve sonsuz kalabilir. Aklın aksine duygusal olandır. Akıl toplumsal olabilenken, zihin bireysel kalabilir. Akıl kural koyan veya kurallarla savaşırken, buralı olmayan zihin, buranın kurallarını bilemeyen, anlayamayandır. Akıl fırsatçılık yapabilen ya da fırsatçıları arayabilenken, zihin bir tek kendi karanlığı ya da aydınlığından mesul olandır. Yani akıl, cellatlığın da bir meslek olduğunu söyleyebilenken, zihin bir tek kendi celladı olabilir. Akıl karar veren iken zihin bu kararlardan etkilenendir, ruhtur yani; ruhu daralan ya da ruhu aydınlanandır. Ruh’un zihni tam olarak karşılayıp karşılamadığı da ayrı bir muammadır ancak “evcilleştirebilmek” ve fiziki boyuta katabilmek için her şeyden önce onu isimlendirmek gerekmiştir. Kuşkusuz zihin meselesi, spirit, ruh ve tin gibi kelimelerle karşılanmaya çalışılmış ve yalnız Türkçe için değil diğer diller için de sorun olmuştur. Afşar Timuçin¹, “zihin ruhun düşünsellikle ilgili yanı, düşünsel gerçeklik, “zihin” hemen hemen “ruh”un eşanlamıdır. Ruh düşünsel – duygusal bütünlüğü karşılarken zihin daha çok düşünsellikle ilgilidir” şeklinde açıklamıştır. Bu nedenle, kavram karmaşasına düşmemek ve her an aydınlığa dönme enerjisi olan insanın karanlık sırrını tartışabilmek için ben de Afşar Timuçin’e ait zihin tanımını referans alıyorum. Yazarken zihinsel duygusallığın mı yoksa akıl bir düşünselliğin mi rehberliğinde olacağımı da haliyle öngöremiyorum. Mevzu da bu ya!

“İnsan, varoluşunun üzerine düşünebilen, varlık olarak uzay-zamanda konumunu değerlendirebilen ve bunu pragmatik amaçlarla manipüle edebilen tek canlı türüdür” düşüncesi oldukça sancılı bir mecra olan zihin-felsefesi alanı uzmanlarının da içinden çıkamadıkları bir tartışmanın merkezini oluşturur. Aynı tartışmanın malzemesi olarak da tin, ruh, akıl, sezgi, bilinç ve zihin gibi ipe sapa gelmez soyut kavramların karşısında madde olarak bedeni ve kaptan köşkünde de beyni tartıştıklarını görürüz. Gölge severliği veya hayalet gezerliği sebebiyle zihin termal kameralarda vampir ararcasına radar takibine alınırken, sanık kürsüsüne de ulaşılabilirliği nedeniyle hep beyin-beden çağırılmıştır.

Elle tutulur bir bilim nesnesi olarak beyin, daha genel bir ifade ile merkezi sinir sistemi, kuşkusuz beden için emir komuta zincirindeki başat unsurdur. Ancak omurilik, beyin zarı, kromozomlar, ATP molekülleri, hormonlar vs. insan beyninin ona ev sahibi olan bedeni yönetmedeki rolünü teknik olarak aydınlatılsalar da “beyinden öte ama beyne içkin” bir olgu olarak insan zihnini hala aydınlatamamışlardır. Bilimin akıllı yorumları insanın zihinsel biricikliğini okuyamamıştır. Başka bir ifade ile insan “zihin, beyin-beden” olarak hisseden, yorumlayan, düşleyen ve düşünen; yine aynı süreç içerisinde de kendi var oluşunu deneyimleyen akıllı bir canlı varlık olarak esrarını hep korumuş ve bilimin yorumlamalarına karşı da efsunlu bir keşişe dönüşmüştür. Yani zihin özellikle modern pozitif bilimlere göre her ne kadar beyin ürünü bir olgu olarak değerlendirilse de kendine içkin hayalet varlığı ile gizemini de sürdürmüştür.

Her canlı varlığını sürdürmek amacı ile belirli dürtüler ile donatılmıştır. Bu paralellikte insan da varlığının teminatı olacak güdüler ile programlıdır. Ancak, insanın var oluşu temelde her canlının kendi varlığının devamlılığını sağlayacak güdülerinin üstüne bir de manipülatif “vaka yönetimi” becerisini geliştirmiştir. Böylece var olma pratiğini deneyimleme ve dönüştürebilme becerisine sahip olmuştur. Yani, var oluşunu güdülerinin tekelden çıkarıp onu yorumlama yeteneğine de sahip olmuştur. Hayatlarının sonuna geldiğini hisseden fillerin gruplarından ayrıldıkları ve ölümü beklemek üzere uzaklaşıp yalnız başlarına kaldıkları anlatılır belgesellerde. Bu onların sezgiselliklerine işaret etse de var oluşlarını yorumladıkları ya da diğer canlılara göre manipüle edebildikleri anlamına gelmez. İnsan zihni ise yaşamının devamlılığı sürecinde salt bir “şey” olarak varlık olmakla yetinmeyip, “varlığının dışına taşarak var oluşunu” devamlı olarak tatbik eder. Masa, kalem vs. gibi cisimler salt birer varlık iken, varlığının bilincinde olan insan Sartre’in ifadesiyle kendisi için var olduğundan devamlı bir “varoluştur”. Başka bir ifade ile “şeyin varlık” olmasına karşılık insan “varoluştur” yani o kendinin bilincinde bir aşkınlık ile “varlık”ın kendisinden kurtulur. Bu nedenle varlık varlığın dışına çıkmaktır. İnsan varlığı varoluşunu duyumsamasına bağlı, bu yüzden varlığı onu duyumsamasına armağandır. Varlığı tüm varlığına armağandır.

[a---(KIL)lanan]Akıl:

Bedenle ilişkisinde aklın su misali akıp geçtiği yatağı, gürleyip döküldüğü yarları ve kayaları duyumsaması ve yorumlaması, bedenin akla öncül ya da onunla bütünleşik olduğuna inanmasını sağlamamıştır. Aksine bedenle ilişkisinde ona fiziki varlık kazandıran sinir sistemi ve duyu organlarının kendine ardıl olduğu sanısına kaynak olmuştur. Bedenin fiziki gerekliliğinin farkında ama merkeze kendini koymuş, kendiyi hep meşgul olmuştur akıl. Yani bedensel varlık olarak fiziki varlığını metafizik varlığının karşısında ikincil bir role indirgemesine neden olmuştur. Boynuz kulağı geçmiştir yani. Beden tenzil-i rütbeğe uğramış bir akıl kölesidir artık. Bu da enerji olduğunu duyumsayan akıllı bir töz ben’in veya felsefi ifadeyle onto-epistemik algı tezahürünün “fiziki bir ben olarak kendiliğini”“metafizik kendiliğinin” saltanatına tebaa kılmasıdır.

Descartes’in kuşku duyulamayacak tek olgu olarak “varlığını duyan, farkına varan,” “düşünüyorsam varım” diyen “Ben’inin”,”düşünmediğim yerde varım” diyen Lacan’ın “düşünen öznesi- Ben’i” ile uzlaşamaması halidir bu. Yani teorik olarak ele alındığında her ikisi için de, düşünen varlık olarak bedenden “azade!” olan metafizik Ben, düşündüğü için birbirine tezat iki farklı yola gitmeyi seçmiştir. Descartes’te düşünerek var olma; Lacan da ise “Ben” zaten sürekli ve sonsuz bir düşünme ve dönüştürme biçimi olduğundan ancak düşünmediği yerde var olabileceği yönünde hareket etmiştir. Başka bir ifade ile Lacan’a göre, psikolojik, sosyolojik, teolojik ve spiritüel pek çok girdiden dolayı kendiyi barışık olamayacak “dilsel düşünce olarak Ben”; inandığı, inanmak istediği, inandırmak istediği, gizlediği, bazen kendinden de gizlendiği “düşünsel Ben” içinden sürekli yeni “düşünsel Ben’ler” doğuracaktır. Bu sebeple Lacan’a göre, kendini ancak düşünsellik ile anlayabildiği ve bu anladığı kendiliği devamlı dönüştürebildiği için “Ben”, ironik olarak bir tek düşünmediği yerde var olabilir ki bu da Descartes’in “Ben’i” ile kutsal kitaplarda anlatılan“Habil ve Kabil kardeşler” kadar iç içe (ve/ama) o kadar da davalı olduğu anlamına gelir.

Bu yüzden Lacan’ın ancak düşünmediğim yerde varım diyen yani aslında“yokluğuyla var olabilen”, yani yokluğunu duyumsayan ve varlığıyla bir olamamanın ıstırabını çeken, değişken Ben’inin, Descartes’in düşünerek var ettiği biricik Ben’i ile inatlaşmasıdır. Aslında hiç de saçma olmayan ama çok kolay deli saçması olarak yorumlanabilecek Lacan’ın “yokluğun varlığa armağani” düşüncesini en azından bu yazının bağlamında bir kenara bırakırsak, kuramıyla ilgili kafa karışıklığını kendisi de gizleyememiş olan Descartes’in varlık felsefesinden hareketle düşünerek var ettiği insan için “varlığı varlığına” armağandır denebilir.

Ancak, aklın bedenle bileşkesinden yarattığı ve hem “benim bir zihnim var” hem de “benim bir bedenim var” diyebilen sanki zihin ve bedenden bağımsız ama onlarsız da var olamayan bir onto olarak “Ben”in varlığı; “zihin-beden-ben” olarak kutsal üçleme misali “Baba-oğul-kutsal ruh” gibi karşımıza çıkmaktadır.

Yani var oluş için, bedenin karanlık mağaralarında yankı olan aklın,elle tutulur, zahiri bir “Ben” yaratma gayreti olduğunu söyleyebiliriz. Ya da beden akıl için beynin “Ben’i” yaratmadaki kavşak noktasıdır da diyebiliriz.

Ancak şurası en azından açıktır ki kendi kendini mükâfatlandırma süreci olarak aklın insan var oluşunun tüm dehlizlerine cıva misali en uygun şekilde adapte oluşu yine de aklın potansiyel zehirli doğasını değiştirmeye yetmez.

Bu nedenle, “Görülen Ben’e karşı yorumlanması gereken zihinsel Ben” veya “gördüğü(n-m)üz buradaki Ben’e karşı görülemeyen orada mı-neredeki zihinsel Ben!” şeklinde iki farklı “Ben” olgusundan bahsedebiliriz. Bir tarafta “Cisim-beden-ben” olarak ikonik bir anıt mezar, diğer tarafta da “zihin-beden-ben” olarak Kafka’nın **Dönüşüm** öyküsündeki böceğe dönüşen başkarakter Gregor Samsa’yı anımsatan, dönüşen ve anlaşılması güç olan “Ben” vardır. Yani, insan kendinin bir evvel zaman çıkmazıdır. Haliyle insanın bireysel çıkmazı, insanlığın kolektif çıkmazının da izdüşümüdür denebilir.

Hal bu iken varlık olarak insanın, Beden-Zihin, Beyin-Bilinç, Beden-Ruh, Madde-Tin, Madde-Ruh gibi çoğu zaman birbirlerinin yerine de kullanılagelen farklı kavramsal ikilikler üzerinden tartışılıp, anlaşılmaya çalışılmış olması şaşırtıcı olmadığı gibi, kaçınılmaz olarak bu ikilikler üzerinden fiziğin metafizik ile derdest edilmeye çalışılması da sürpriz değildir.

Bu nedenle, Psikoloji, Psikiyatri, Genetik- Evrim Bilimi ve Felsefi Antropoloji mahşerin dört atlısı olmuş dört koldan “yaşanmış şimdileri, mevcut şimdileri ve yaşanacak şimdileri”, “her an her yerde” ya da “hiçbir zaman hiçbir yerde”ye dönüştürme becerisine sahip insan zihninin hem uzaysal –zamansal hem de metafizik çıkarımlarını yorumlamak üzere kılıç kuşanmışlardır. Başka bir ifade ile insan zihni hem fizik hem de metafizik olarak yoklamaya tabi tutulmuş; devamsızlığı dava edilip delil yetersizliğinden hep beraat etmiştir. Ya da insan zihnine mercek tutan bilim gözü onu en çok nanik yaparken görmüştür de denebilir. Kendi var oluşunu deneyimleyen, dönüştüren, yorumlama “gafletine ve cesaretine” kapılan varlık-insan, kendi virütik düşünce hazımsızlığıyla işin içinden çıkamamış, kendini aradığı steril bir laboratuvar ortamını arzu ederken arzularının yeterince steril olmadığını da fark edememiştir. Bu yüzden hep zihinsel bir ağırlık duymuş ve ona bu zihinsel ağırlığı unutturacak bir bilgi akla kendine rehber olması için yardım talebinde bulunmuştur. Ne var ki, akil insan arayışının altına emanet ettiği zihinsel çaresizliğini de gizleyememiştir.

“Sıkıcı” Kuramlar Bölümü

Manipülatif durum yönetimi becerisine sahip akıllı insan paradoksal olarak aklın sesinin birliğini bulabileceği “akli bir kutsiyeti” talep etmiş ve insanın düşünsel yaratım inandırıcılığında çaresizce teselli aramıştır. Böylece, kendine yakın ve makul gelen düşünce okullarının teorilerini kendine avuntu görmüştür. Antik dönemden modern döneme dek bunun için pek çok örnek verilebilir. Bu bağlamda, köşe taşı niteliğinde bir kaçını hatırlarsak; örneğin çok yaygın bir felsefi düşünce okulu olarak Descartes ve onun Kartezyen felsefesinden hareketle insan, bedenin zihinden ayrıklandığı aydınlanmacı aklın Dualistik (İkicilik) vesayetini makul görmüştür. Böylece, madde ve tin ayırımından tözün ulaşılmazlığına ve madde ve tin olarak iki farklı töze gücü yeten bir tanrısallığa kutsiyet atfetmiş ve oraya sığınmıştır.

Veya varlık-insan, Hegel’in düşünce ve oluşun birbirinden ayrı olamayacağını savunduğu, yani varlık ve düşünmenin ilke olarak bir ve aynı olduğunu savunduğu bir idealizme yani öz farkındalığın yekpare bir mutlak varoluş durumuna karşılık geldiği savına bel bağlamıştır. Hegelci idealizmde varlıktan önce idea vardır. Bu idea kendi dışına taşarak maddesel bir varlık kazanarak fiziki olanı oluşturur. Yani varlık-insan maddi olanın tinsel olandan doğduğunu ve tinsel olanın maddi olanı yönettiğini ancak yönetirken bunu sınırlamadan yaptığını savunan Hegelci idealizme de sığınmıştır. Ancak bu ideal varlık Hegel’e göre maddi dünyanın tinsellikte bulunduğu bir cevhere işaret etse de bu cevherin ne olduğu, nereden doğduğu sorusunu da tartışmaya açık bırakmıştır.

Diğer bir taraftan, kendini anlamaya çalışan insan aydınlanmacı diğer bir filozof Berkeley’de huzur aramıştır. Onun “dünya hakkında bildiğimiz her şey zihinde yer aldığı için tanrının bizde bu bilgiyi oluşturacak bir aracı maddeyi zihnimizden farklı bir töz olarak sunması anlamsız olurdu; bu yüzden, maddi bir dünyanın varlığı değil, temel tanrısal bir töz olarak zihinlerimizin varlığının asıl olduğu” yorumuna inanmıştır. Yani insan, Hegel

gibi Berkeley öğretisi ile de iki farklı tözsel formu olan düalizmin yerine tek bir töze indirgenmiş monistik (Tekçilik) bir okul öğretisiyle idealizme sığınmıştır. Başka bir ifadeyle, Berkeley'in ifadesiyle, "Var olmak, algılanmaktır" savunusuna da güvenilmiştir. Ona göre insan, uzay zamanda her an her yerde bulunamayacağı ve algısıyla varlıklara mevcudiyet kazandıramayacağı için temel töz her an her varlığı algılayabilen Tanrıdır. Yani kavram olarak "var olmak" bir tekTanrı algısının güvencesinde tezahür edebilir. Berkeley felsefesine ait adanmışlığı, Nazım Hikmet **Berkley** adlı şiirinde yine geniş kabul gören materyalist düşünce okulunun adanmışlığı ile eleştiri yağmuruna tutmuştur:

...Dışımızda bize bağlanmadan var olan varlığı inkâr ediyorsun! Şu mavi deniz/ şu mavi denizde yüzen beyaz yelkenli gemi, kendi kendinden aldığı fikirlerdir, öyle mi?
Mademki kendi fikrindir yüzen gemi, mademki kendi fikrindir umman, ne zaman var, ne mekân! Ne senin haricinde bir vücut / ne senden evvel kimse mevcut, ne senden sonra kâinat bak bir sen bir de Allah hakikî. Lâkin ey kara meyhanelerin sarhoş papazı! Senin dışında değil miydi/ kıllı kollarında kıvranan meyhanecinin kızı? Yoksa kendi altında sen / kendinle mi yattın? Diyelim ki senden evvel baban yok / İsa gibi. Yine fakat bacakları arasından çıktığın / Meryem gibi bir anan da mı yok! Diyelim ki yapıyalsın / Turu Sinada Musa gibi, ne yazık! Tevratını okuyan da mı yok! Çok yalan söylemişsin çok. Sen emin ol ki Berkley— olmasan da zarar yok — bu şi'ire benzer yazıda hissene düşen şey: biraz alay / biraz şaka ve birkaç tokat — eldivensiz cinsinden — ...Dinle Berkley!— dinlemesen de olur — Biz dinleyelim: Beynimiz bal yoğuran / bir kovan. Ona balı dolduran arıdır hayat. Aldığımız hislerin / sonsuz derin / pınarıdır kâinat! Kâinat geniş / kâinat derin / kâinat uçsuz bucaksız! Biz onun parçaları, biz ondan doğan bir sürü bacaksız! Biz o bacaksızların— anasını inkâr etmeyen cinsi —Çünkü biz / emredenlere emir verenlerden değiliz! Bağlıyız toprağa / kalın halatlar gibi kollarımızla!
Çelik dişleri şimşekli çarklılar/ koparıırken kara toprağın esrarını, biz / seyretmedeyiz / cihan içinden cihanların / doğuşunu; Kehkeşanların / gümüş aydınlığında! Görmüşüz, görmedeyiz / yılların yollarında toprak oluşunu / kızıl kadife dudaklı kızların! Çiziyor hareketi gözlerimize / sonsuz maviliklerde /kuyruklu yıldızların /sırma saçlarından kalan izler. Her habbe koynunda bir kubbeyi gizler!.. Şu denizler, şu denizlerin üstünde denizler gibi esen, rüzgârların uğultusu. Şu ipi kopmuş / inci bir gerdanlık gibi damlayan su, şu bir damla su, uzaklaştıkça, yaklaşılan / hakikati gizler...(1926)

Yani, dünyayı duyularım ile algılasam da dünya benim duyularımdan bağımsız olarak vardır şeklinde diyalektik materyalizme ait önerme de farklı bir düşünce öğretisi olarak yaygın kabul görmüştür. Böylece tin'i beyinde meydana gelen bir devinim olarak gören, özellikle diyalektik materyalizmin maddeyi başat gören okumasına da sığınmıştır. Yani duyularımızı oluşturacak lokomotif bir maddenin gerekliliğine vurgu yapılmıştır çünkü tüm duyularımız ve üzerine yaptığımız akılsal çıkarımlarımız, temelde maddesel varoluşa ait beyin, sinir, göz, retina, deris.'nin, kendilerinden ayrı dış maddesellikler ile örgütlü bir şekilde çalışmalarına bağlıdır. Deneyselci pozitivist düşünceyle karıştırılsa da Marx ve Engels'in görüşü olarak yaygınlık kazanan materyalizm için madde her koşulda başat faktör iken duyular, bilinç ya da tin de bu maddesel ilişkilenenin nihai çıkarımı veya ürünüdür.

Özetlersek antik dönemden modern döneme dek, insan varoluşu ya salt madde ya tin- ide ya da tüm bunların beraberliği üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Aslında ne olursa olsun deneysellik, tekrarlanabilirlikle, yaygınlaştırılabilirlikle, mantıksal sonuçlardan türetilirlikle, önermesel yargılar geliştirilse de ucunu açık bırakarak yeni önermesel yargılara da imkân verecek insan aklının dehasına sürekli olarak umut bağlanmıştır. Ya da dünyevi geçiciliğe tanık insan aklı, kâr /zarar denklemiyle sığınılacak bir liman arayışına girmiştir. Yani, "aklını" kaybetme korkusu yaşayan insan aklının kendi aciziyetini kabul ettiği bir uhrevi adanmışlığa umut bağlanmıştır. Aklın aklını kaybetmesi korkusudur bu. Yani madde ve tin ikiliğine benzeyen bir "karamsar ve iyimser" ikilik arasında kalarak kendi kendisinin kavramsallığına ulaşmıştır varlık-insan. Başka bir ifade ile kendi kavramsal var oluşu için insan ya karamsar-asi ya da iyimser-teskin edici çözümler bulmaya

çalışmıştır. Bulabilme arzusunun kendisi düşünsel ve kavramsaldır. İnsan kavram olduğu için insan olmuştur yani. Kavram olarak insan kendinin mucidi ve kendinin celladıdır da diyebiliriz. Kavram olmayan bir insanın varlığı bu yüzden akılsallığımızı paylaşmayan, yani “ortak aklı” paylaşmayan, psikiyatri merkezlerinde anlamaya çalıştığımız, “hasta” kavramına sığdırdığımız “zihin özgürleri” için belki mümkündür. Ne bu yazının mucidi kavramsal ben ne de okuyan, anlamlandırmaya çalışan deli saçması diyen, makul gören, görmeyen sen. Akli var oluşumuz, bilişlerimizin, inanışlarımızın burun kıvrması ya da heyecanlanmasıdır. Bu yazılardan, kuramlardan vs.’lerden kavramsal aşkınlıkları arayan, soluk alan “kavramlar” yani! Aquinalı Thomas’ın “ inanmak için bilmek gerekir” iddiasından hareketle aslında tüm düşün okulları “inanmak için bildiğine inanmayı” öğretmiştir diyebiliriz.

Tarih yazmasıdır yani akıl, korkarak kalem tutan, çarpıtan, kendi hikâyesine inmayan; ya da “kimse okumasa da olur varlığını duyan bir tek benim” diyebilen ve her hikâyenin bir yalnızlık hikâyesi olduğuna inanan bir ahir zaman yazması.

Yani ne Düalizm, ne İdealizm, ne Materyalizm ne de başka bir “izm”, “buradaki Ben ve buradaki Beni anlamaya çalışan neredeki Ben’e” tam bir çare olamamış, derman isteyen buradaki Ben de buralılığa öksüz, buralılığa yetim kalmıştır. Hepsini ağır hepsi karmaşık geldiğinde, bazen bu düşünce okulları ile beslenerek bazen de hiçbirine bulaşmayarak, en yaygın sığınma biçimi olarak, ben çıkamadım içinden vardır “Yaratanın” bir bildiği dercesine ringe havlu atarak yine monistik uhrevi bir adanmışlığa sığınmıştır.

Ölü Canlar Mabedi: Beden

Çoğulu “budun” veya “budn” olan beden, aslında Arapça bir sözcük ve insan cesedi anlamına gelir. *Felsefe Terimleri Sözlüğünde* Bedia Akarsu, beden için “insan ruhunu bu dünyadaki yaşamı sırasında içinde tutsaklayan canlı varlık”ⁱⁱⁱ tanımını yapmış ve “Aristoteles’e göre ruh’un bedeninin entelekeia’sı yani biçimleyici ilkesi”, “Descartes’e göre de beden’in ruh’tan bağımsız olarak insanı varlıksallaştıran bağımsız bir öge (töz)” olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle, şurası en azından açık ki, deneysel çıkarımlara varmak ya da önermesel yargılar oluşturabilmek için elle tutulur bir bilgi nesnesine ihtiyaç duyulması sebebiyle “beden” insan için hep bir denek olmak zorunda bırakılmıştır. Bu yüzden akıl ile ilişkisinde bedene hep alacaklı ev sahibi olma rolü kalmıştır.

Haz için, aklın arzu nesnesini bulduğu andaki doyumunu dersek, beden için de “akla mabet” olduğu kadar “aklın kerhanesi” olduğunu söyleyebiliriz. Beden fiziki bir haz duyargası ve aynı zamanda cezalandırılacak imgesel bir acı nesnesidir. Yani, sonsuz ıstırapların tarifsiz alevlerde et ve kemiğe bürüneceği bir nesne olarak beden, aklın onun içine gizlendiği sakınılması gereken bir mabet olurken, akıl arzu nesnesini bulduğunda da beden ahtapot misali aklın bir haz duyargası olur. Her iki durumda da bir tapınma hali vardır kuşkusuz: teslim olunmuş bir uhrevi korkuya veya teslim olunmuş bir dünyevi arzuya. Bu yüzden her durumda beden haz ya da acı nesnesi olurken “zihnin” sıkıntılarının akıl ile geçirildiği veya teskin edildiği bir süreç yaşanır. Tartışmasız fiziki gerekliliğiyle araçsal bir göreve itilen beden, zihnin endişeleri için de akla elle tutulur bir muhatap olarak hizmet etmektedir. Yani metafizik olarak aklın, fizik olarak bedene her zaman kavramsal dayatması hâkimdir denebilir.

Varlık felsefesinin merkezinde ikame eden bir sorun olarak, her beden derin bir zihinsel karanlık ile aklın korku ve arzuları nasıl manipüle ettiğine tanıklık eden “ketum bir arzu ve korku mabedi” olmakla mecbur kılınmıştır. Arzu mabedi olarak beden aklın arzuladığı veya daha genel bir ifade ile kendine katmaya çalıştığı kendisi olmayan bir kendilik inşası için çaresizce çırpınır durur.

Bedenin metafizik ile olan ilişkisi “yurtsuz aklın hâkimiyeti evresi” ve aklın yokluğunda “zihnin yalnız ve çıplak kaldığı evre” olarak iki yönde değerlendirilebilir. Daha iyi anlaşılması için bunu “akli esaret” ya da “zihinsel hapsolmuşlük” olarak da düşünebiliriz. Bu ikisi birbirine çok benzer iki durum gibi görünüyorsa da birbirlerinden tamamen farklı iki olgudur. Akli esaret bir kısıtlama, yoksama, küçültmedir. Yani aklın beden

üzerindeki kabiliyetlerinin yetersizleştiği olumsuz bir anlam barındıran evredir. Bu durumda, beden akli oyun dışı bırakıp, yalnızlığıyla, korkuları ve arzularıyla alay edercesine mülteci akli barındırır kendi bedensel bağlanmışlığına çünkü adaletin kılıcının mucidi ve hatta komuta merkezi akıl olsa da onu tutanın kendisi olduğunu hatırlatır durur akla. Aklin haz nesnesine fiziki olarak ulaşamadığı, bedenın arzu evi olmaktan istifa ettiği bir evredir akli esaret evresi. Yani, aklin fiili muktediratının tedavülden kalktığını işaret eden bedenın akıl için bir işkence odasına dönebildiği evredir. Yani bu evrede, beden akıl için sonunda ışığın görünmediği karanlık bir labirente dönebilir. Böyle bir durumda akıl, **The Ring (Halka)** korku filmindeki kuyudan çıkan, uzun ıslak saçlı kız gibidir. Aklin bedenden taşma girişimleri, metaforik olarak aklin bu hayalet kız misali kuyu sahnesinde bedenden çıkma teşebbüslerine benzetilebilir veya televizyon ekranından çıkmaya çalıştığı andaki korku efektli sessiz feryadı gibidir aklin bedene ses olamayışı. Başka bir ifade ile beden hem görgü tanığı, hem ev sahibi hem de zindan olabilme noktasında akıldan bağımsız cisimsel varlığıyla vücut bulur “beden” olur akla nispet yaparcasına. Yani bu evrede, beden akıl için araç olmadığını, aksine aklin kendisi kadar amacın parçası olduğunu hatırlatır tüm sessiz özneliliğiyle.

Zihinsel hapsolmuşlük ise aklin yokluğuna hapsolmaktır. Bir bakıma özgürleştirici bir hapsolma da denebilir buna. Zihnin varlığını aklin eyleme döktüğü kararlardan etkilenmeden bedende yaşamasıdır. Yani bu evre, aklin düşünsel kalabalığından kurtulup zihnin bedenle baş başa kalabildiği evredir. Bu nedenle, zihnin bedenle olan birebir ilişkisinde, akli esaretteki gibi indirgemeci bir durum yoktur. Başka bir ifade ile bedenın koridorlarında zihnin özgürce volta atışıdır zihinsel hapsolmuşlük. Aklin dışarıyla olan manipülatif eylemselliğinden artık etkilenmeyen, zihnin tüm varlığıyla bedene içkin olduğu evredir. Bu nedenle, akli esaret evresi ile kıyasladığımızda bu evre, zihnin “oluş” ya da “eyleyebilirlik” kabiliyetinin yetersizlik evresi olmadığı gibi olumsuz anlam barındıran bir hapsolmuşlük evresi de değildir.

Oldukça soyut bir anlatı olduğu için bunları sırasıyla somutlandırarak örnekleyelim: Aklin esareti için “tetrapleji” hastası bir beden-varlık düşünülebilir. Yani boyundan aşağısı tam felçli olan, kol ve bacaklarını oynatamayan, his ve refleks alınamayan bir beden düşünülebilir. Böylesi bir bedende hükümlanlığını kaybetmiş yani esir olmuş akıl-Ben, tedavülden kaldırılmış para gibidir. Hala paradır ama alım gücü yoktur, yani kavramsal değerinin pratik gerçekliğini yitirdiği-praksis’in yitirildiği- “emekli bir değerdir”. Değeri artık arzularını, kararlarını, güdülerini tatbik edebileceği bedensel eylemselliğinde değildir. Ya salt bedenden bağımsız “akli dehasını!” pazarlamasındadır ya da bedenle olan sözleşmesinin bitmeden önceki eylemlerinden mirastır. Pek çok kişi tarafından tanınan (ALS) hastası fizik profesörü Stephen Hawking’i göz önüne alırsak aklin bedenle olan ilişkisine, akli esareti örnek teşkil etmesi bakımından okuyucunun işi de kolaylaştırılmış olur çünkü Hawking’in hastalığı motor nöronlarını öldürerek sinir sistemini felç ederken beynin akli faaliyetlerine dokunmamıştır. Hawking’in var oluşu bu nedenle aklin bedeni komuta ettiği bir eylemsellikte değildir. Akli dehasının bedeninin yerine geçmesinde, yani aklinin “imgesel bir beden” yaratmasındadır.

Hawking’i görme, onunla konuşma, mücadele ya da münakaşa etme veya paylaşma ihtimali olmayan yani onunla özel fiziki bir hikâye yazma şansı olmayan, olmayacak milyonlarca insan için bu imgesel beden yine de akli bir karşılık bulabildiği için Hawking’in varoluşu, onun dışındaki akli varoluşlar için “varlık” olmayı sürdürür. Onu görmek demek mutlaka yüzünü görmek demek değil, fikirlerini, anlıyorsanız bu yeterlidir yani. Akli varlığı akli varlıklara temas edebildiği kadar “imgesel bir beden bulur” ve akli varlığı artık diğer akli varlıklara armağan olarak var olur. Artık yaşamayan tarihi figürlerin, liderlerin imgesel bedenleriyle zamansız akli varlıklarını aynı paralellikte sürdürdüklerini de söyleyebiliriz. Ancak fizik profesörü Hawking’in imgesel bedeni kendi “zihinsel” sıkıntısını duyumsadığı ölçüde içsel bir kuraklık yaşayabilir ve akli esarete dönüşebilir. Yaratılan imgesel beden ile varlık-insanın kendine içkin yani zihnine de dokunan cismi beden algısının karşıtlığındaki gerilimdir bu. Tatmin duygusu için imgesel bedeni fiziki bedenine alternatif olamayabilir yani. İmgesel bedeni akli dehası ile var olurken, fiziki bedeni zihinsel sıkıntısını duyan kendine dönük akli yalnızlığıyla da varlıksızlaşabilir.

Şimdi de hem akli esareti ve hem de zihnin hapsolmuşluğunu örneklemek için yönetmenliğini Alejandro Amenábar'ın yaptığı, 2004 yapımı birİspanyol filmi olan *İçimdeki Deniz*'i düşünelim. Gerçek bir hikâyeden esinlenerek sinema ekranına yansıtılan bu hikâye tetraplejik durumda olan Sampedro adlı eski bir gemi makinistinin ötenazi isteğini ve hayatının son dönemlerini konu almaktadır. Akli esaretin “zihinsel sıkıntısını” duyan ve bunu “akli bir sorgulamaya” taşıyan Sampedro'nun çarpıcı ifadeleri, onu canlandıran Javier Bardem'in usta oyunculuğuyla daha da derinlik kazanır: “sana ulaşmak ve dokunmak için kat edebileceğim iki adım, benim için imkânsız bir yolculuk, bir fantezi, bir rüya... işte bu yüzden ölmek istiyorum” veya aynı hikâyeden bir örnek daha verelim “Biçimsiz ve bozulmuş bir bedenin bekçisi olan bir insan için, yani benim için, saygınlık nedir? Ben, hayatı, özgürlüğü seven çoğu insan gibi, yaşamının bir hak olduğuna, ama bir mecburiyet olmadığına inanıyorum.”

Bu iki örnek üzerinden hareket edersek, yani her ikisi de akli bir esaret yaşayan Stephen Hawking ve Ramón Sampedro iki farklı temsili varoluşu gösterir. Ortak noktaları bedensel engellenmişlikleri olsa da Stephen Hawking'in akli dehasını varlık olarak duyumsarız. Bu yüzden onun bedenine teğet geçen akli varlığı, kendinin varoluş olarak haz duyabileceği ve meşgul olabileceği tek göstergesidir. Onun hazzı bu sebeple mecburiyetler çıkmazındaki akli bir devamlılığa adanır ve böylece imgesel bir beden bularak akli varlığını diğer akli varlıklara sunarak varlığını sürdürür. Elimizde olan onun akli varlığıyla ilgili bilgimizdir bu nedenle imgeseldir. Yani akli varlığı akli varlığı üzerinden onu tanıyan - akli Ben'lerden oluşan - herkes için bir imgesel bedeni ön plana çıkarır. Kendine içkin varoluş algısına dair hiçbir bilgimiz ve bunun için bir sebep de olmadığı için temsili bir akli deha tüm insanlığın ortak paydasında yani “ortak aklında” buluşur.

Ramón Sampedro ise akli dehasının ürünü olarak imgesel bir beden yaratımı değildir. Yani, ortak akli bir paydanın oluşumundansa zihinsel sıkıntısından da haberdar olduğumuz kendine içkin varoluş algısının temsildir. Sinema sanatının şahsımıza biçtiği görgü tanıklığı rolü ile Sampedro'nun içindeki varoluş denizine davet ediliriz ve zihin fırtınalarına tanık oluruz. Kapılarını koşulsuz açtığı “zihinsel varlığına” tanık olan herhangi birinin artık onun imgesel bedeniyle bir işi olmaz / kalmaz. Aksine içindeki fırtınalı denizde savrulan zihinselliğini şu şekilde duyumsayabiliriz: “*İçimdeki deniz... İçimdeki deniz / Ve dipteki hafiflik / Rüyaların gerçek olduğu / İki kişinin bir dileği gerçekleştirmek üzere birleştiği / Senin bakışın ve benim bakışım / Sözden gayri tekrarlanan bir yankı gibi / Daha derine... Daha derine / Kan ve kemiğin içinden / her şeyin ötesine / Ama hep uyanıyorum / Ve ölmüş olmayı diliyorum / Saçların, ağzıma dolanmışken / Sonsuza dek öyle kalayım diye ...*”

Bu nedenle Sampedro'nun hikâyesine dâhil olduğumuz andan itibaren onun akli esaretinin zihin için dillenip buraya ait olmayan bir sonsuzluğu istediğini de duyumsarız. Akıl beden ve zihin arasında yaşanacak tarifi zor diyalog, aynı hikâyede babanın oğlu için söylediği şu cümlelerde ancak bu kadar güzel somutluk kazanabilir: “bir baba için oğlunun ölmesinden daha kötü bir tek şey var; oğlunun ölmeyi istemesi”. Burada kelimenin tam anlamıyla bir zihin denizinde kendimizi buluruz ve bu denizde tartıştığımız kavramların hepsinin savrulduğu bir fırtınaya tutuluruz: “cismi varlık olarak beden”, “onun yokluğu veya yok olabilme durumu”, “buna kayıtsız kalan bir akıl-Ben” ve “hızlı kalp atışlarını duyabildiğimiz endişeli zihin”. Diğer taraftan da yine tüm aynı varlık kavramlarla “söz olan” bir babanın oğluyla zihinsel buluşma anını kendi iç denizimizde duyarız. Zihnen izler, zihnen duyar ve zihnen hemhal oluruz. Bu feryattır, ağıttır, sestir, sessizliktir, buradan öteye varma, öteden buraya akmadır. Buraya fazla, oraya az olmadır. Oraya boş, buraya dolu kalmadır. Orada beraber, burada yalnız kalmadır. Fiziğin metafizik, metafiziğin fizik olmasıdır.

Bu noktada şuna kadar akıl, zihin ve beden kavramlarıyla sorguladığımız buraya -bu dünyaya- ait kavramsallığımız susar ve buraya ait olmayan bir zihinsellik ile ancak yanıtlanabilir/ hissedilir bu durum. Sampedro'nun dediği gibi: “Eğer kaçamıyorsan, insanlar hep çevrendeysel, gülümseyerek ağlamayı öğreniyorsun...” Bu bölümü bitirirken, akıl zihin beden ilişkisi için yine aynı hikâyeden başka bir replik ile noktalayalım: “senin beni sevme şeklin, benim sana olan sevgimi değiştirmiyor, bence aşk bu!” Kısaca, kavramlara sığdıramayan bir durum “buraya” ait bir dil ile ancak bu kadar anlatılabilir. Bu algısallık tüm kavramsal ukalalıklarımızdan arınıp daha fazla bir açıklamayı da gerektirmez diye tahmin ediyorum.

Operadaki Hayalet: Aklın Sustuğu Yer

Bedenin tüm duyularını kaybettiği felçli olduğu zaman, imgesel bir beden üzerinden aklın varoluşunu Hawking örneği ile nasıl sürdürebildiğinden bahsettik. Şimdi de akıl beden arasındaki ilişkinin daha da ötesine geçebilen zihin beden ilişkisini farklı bir örnek üzerinden biraz daha açalım. Zihinle ilgili örneklerde kaçınılmaz olarak akılsal bir dil üzerinden düşünce geliştireceğimiz ve bu düşünselliğin dışına taşan, yani buralı olmayan zihni anlamaya çalışacağımız için sınırlarımızın farkına varıp, kavramlarımızın ötesinde bir hissedişe belki güvenmeliyiz. Yani zihni, yargı belirten ifadelerle mutlak bir kavramsallığa sığdırmamak adına, zihnin kendine içkin oluşunun aklımıza yabancı ihtimallerini biraz hayal ederek düşünmek doğru olacaktır.

Sampedro örneğini düşünürsek zihnin aklın hâkimiyeti döneminde de kuşkusuz var olduğunu kabul etmeliyiz ancak varlık olarak zihni konuşmak için aklın sustuğu bir perili köşk olarak bedeni ele alalım. Yani, zihnin beden ile ilişkisini somutlayabilmek için akli devamlılığını imgesel bedeni üzerinden sürdürmeyen bir koma beden düşünelim. Böyle bir durumda, aklın bir başına kalmışlığıyla yarattığı, Hawking örneğindeki gibi imgesel beden üzerinden bir varoluş mümkün olmadığı gibi, akıl ve bedenin koordineli çalıştığı ve arzu nesnelere kendine kattığı bildik bir cismi beden üzerinden de varoluş mümkün değildir. Zihin metafizik bir varoluş olarak zaten yalnız ve her zaman sır doludur. Ancak akli yetilerini yitirmemiş bir bedende zihin aklın hükümlerine gizlenebilirken, komada olan bir bedende özgür kalabilir. Yani bedene hapsolmuşlüğünden özgürlüğe kavuşabilir. Başka bir ifade ile aklın tüm hüküm dışı kalmışlığına rağmen komalı beden zihin için ev sahibi olmaktan vazgeçemeyebilir. Zihin hiçbir görgü tanığına delil bırakmaksızın pervane böceği misali sabit bir ışığın etrafında biteviye dönercesine aklın hiçbir komutuna yanıt vermeyen bedenin içerisinde dönüp durabilir. Aklın zihin için nefes alma biçimi olduğunu kabul edersek, aklın sessizliğinde zihnin kendi soluklarının çıplak kaldığını söyleyebiliriz. Bu nedenle zihnin çıplak kalışı aklın sessizliğinde bedenin muhatabı bırakılmasıyla en güzel örneklenebilir.

Yani, Hawking ve Sampedro örneklerinin ötesine geçerek, sinir sisteminin felç olduğu ama beraberinde artık beynin akli faaliyetlerini de sürdürmediği komada olan bir beden düşünürsek aklın muhatabı olmayan zihin için böyle bir beden artık perili bir köşk olarak hizmet eder. Böyle bir durumda, akıl sessiz ve bedeni de beraberinde sessizleştirirken, tüm bu ölüm sessizliğine rağmen beden hala zihnin kıpır kıpır zihinsel serüvenlerine ev sahibi olabilir. Sonu “kavramlar dünyasına” yani bu dünyaya açılmayan bir paralel dünya olabilir. Oraya ulaşmaya çalışan akıl sesimizin adres bulamadığı, sesimizin duyulmadığı, bize yabancı bir öte evren ikametgâhı olabilir yani. Yani bedenin zihin ile baş başa kaldığındaki hikâyesi **Matrix** filmi ile hikâyeleştirilmeye çalışılan bir paralel-evrene benzetilebilir. Bu dünyanın yani akıl dünyamızı kavramsallaştırdığı bir terim olan rüya terimini temel alırsak, zihnin bedenle bir başıncılığı rüya yaşamlara benzetilebilir. Bu bizi Freud’u hatırlatan bir zorlamaya götürebilir çünkü bilinçaltı olarak kavramsallaştırdığı farklı bir yaşam evresinin varlığını, bedenden bağımsız, akıldan da azade! rüyalar ile duyurur Freud. Yani rüya gibi zihin de ucu buraya ait olan ama sonunun nereye açıldığını bilemediğimiz bir köprü evren gibidir. Aklın yokluğunda zihnin bedenle bir başıncılığı rüyalarındaki hayalet rolümüze benzetilebilir. Yani, zihin aklın tortularından kalan bir mirasın varisi olma noktasında yaşanmışlıkların “esiri” ya da “eseri” olabilir beden ile başbaşlığında. Bu noktada, zihin uçurtmasını kendi evreninin yüksek avlu duvarlarının ardında “gök mavilerde” uçurabilir ve beden, zihnin mavi yolculuklarda ya da yeşil çayırlarda bir başına terennümüne ev sahibi olabilir. Ama diğer taraftan zihin, aklın kendini var etme ve var olma mücadelesi için aldığı kararların izlerini de takip edebilir ve aklın hatıraları zihnin gözyaşlarına veya karabasanlarına da dönebilir.

Böyle bir durumda, beden, Shakespeare’in **Venedik Taciri** oyunundaki Yahudi tefeci Shylock’u hatırlatır. Bu oyunda, arkadaşı Bassanio için alınan borç vadesi dolduğunda geri ödenemezse bu borca karşılık, arkadaşı için borcu alan Antonio’nun kalbine yakın bir yerinden yarım kilo kadar et alınacaktır. Alınan parayı Bassanio kullansa da, muhatap vekil Antonio olduğu için hesap ona kesilir. Akıl beden zihin ilişkisindeyse zihin ne borç alan ne de kullandır; ama akla kefil bırakılabilirliğinden hesabın kendisine kesildiği mağdur olabilir. Yani bedenle sözleşmesinde borcu alan akıl olsa da onun yokluğunda bedenin muhatabı zihin olacağından

borcun mesuliyeti de akıldan zihne aktarılabilir. Bu nedenle, akıl bedene muhatap olamadığında, aklın bedene tanıttığı kavramlar dünyasının dilini, hesabını, kitabını bu dünyaya ait olmayan, bu dili bilmeyen, aklın yokluğunda çıplak kalmış zihne aklın vekiliymişçesine miras bıraktığını söyleyebiliriz. Vekil olup olmadığını yaşar ya da yaşamaz buralı olmayan zihin! Aklın “düşünüyorsam varım” ya da “düşünmediğim yerde varım” şeklindeki mutlak kararlılığına rağmen, zihnin mutlak bir var oluşu tanımlaması diye bir şey olamaz çünkü mutlakiyet ve tanımlama aklın ürünleridir. Bu yüzden zihnin dili aklın dili değildir. Yani, zihin akıl sessizken duyulur ama akıl sessizken de onu duyan bir akıl olmayacağından buraya ait olmayan bir sesi de bir tek hayal edebilir / hissedebiliriz. Susmalıyızdır yani ancak kafa sesini duyacağımız bir sessizliği duymak için değil, içimizdeki denizin “serin”, “dipsiz”, “sonsuz”, “şiiirsel”, “kavramsız-doluluğunu” duyabileceğimiz bir sessizlik için.

Bu yüzden, bedene aklın sömürgeciliğini dayatan aklımızın bencilliğini hissederek, Sartre’ın Frantz Fanon’un **Yeryüzünün Lanetlileri**ⁱⁱⁱ için önsözde Batılı Sömürgecilere hitaben yazdığı alttaki sömürge karşıtı alıntıyı düşünelim. Böylece Sartre’ın Avrupalıya seslenişini sömürgeci akıllarımıza sesleniş olarak okuyabilir ve sömürülen bedeni duyup zihinlerimize ithaf edebiliriz.

Avrupalılar (**Ey Aklın Kudretiyle beden bulanlar-Varlık Olanlar**), bu kitabı açın, içine bakın. Karanlıkta birkaç adım attıktan sonra bir ateş çevresinde toplanmış “**yabancıları**” göreceksiniz; yaklaşın ve onları dinleyin. Sizin acentelerinize ve buraları koruyan paralı askerlere layık gördükleri yazgıyı tartışıyorlar. Belki sizi görecekler, ama seslerini bile alçaltmadan aralarında konuşmaya devam edecekler. Kayıtsızlıkları sizi can evinizden vurur: onların babaları, gölgelerde yaşayan o yaratıklar, sizin yarattıklarınız, ölü canlardı; onlara ışık veren sizdiniz, onlar yalnızca size hitap ederlerdi ama siz bu zombilere cevap vermeye tenezzül etmezsiniz. Onların oğulları sizi görmezden geliyor. Onları ısıtan ve aydınlatan ateş size ait değil. Siz, saygılı bir mesafeyle duran siz, kendinizi kaçak, geceye özgü, işi bitmiş hissedeceksiniz. Şimdi sıra sizde. Bir başka şafağın doğacağı bu karanlıklarda artık zombi sizsiniz.

ⁱTimuçin, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000

ⁱⁱAkarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, Ankara, 1984

ⁱⁱⁱFanon, Frantz, *Yeryüzünün Lanetlileri*, Orj. *Les Damnés de la Terre*, Çev: Şen Süer, Versus Yayınları, İstanbul, 2007

Okuma Tavsiyesi:

Doç. Dr. Erdiñç Sayan, “Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış”

Doç. Dr. Levent Bayraktar, “Bergson’da Ruh-Beden İlişkisi”